

De oprindelige *gavltrekanter* er mere eller mindre forsvundet under senere arbejder på kirken, men skibets østre gavl står endnu opført i rå kamp.

Senmiddelalderlige tilføjelser og ændringer. Den romanske kirke er i senmiddelalderen blevet udvidet løbende, alt sammen udført i munkesten samt

genanvendte kvadre. Kronologien er ikke sikker, men meget tyder på, at skibet først blev udvidet imod vest. Ydermere blev der o. 1520 opført et kapel ved skibets nordside, et våbenhus blev rejst ud for syddøren, og et tårn blev bygget til kirkens vestende.



Fig. 17. Tårnrummet set mod øst (s. 5648) med vestforlængelsens oprindelige vestgavl (s. 5643). Foto Arnold Mikelsen 2019. – *Interior of the tower with the original west gable of the west extension.*

Vestforlængelsen af skibet var formentlig den første større forandring af den romanske kirke. Det kan ikke udelukkes, at forlængelsen er bygget som ansats til et aldrig fuldført tårn, idet den er opført med et trapparhus på sydsiden, men de relativt spinkle mure og udformningen af det

samtidige trapparhus synes at tale imod dette. Vestforlængelsen, der måler ca. 9,5 m i længden, hviler i facaden på tre skifter genanvendte kvadre; enkelte kvadre har også fundet vej længere op på murene. Forlængelsen er dog hovedsagelig opført i munkesten i munkeskifte. Nordfacaden samt



Fig. 18. Tårnets mellemstokværk set mod øst (s. 5652) med vestforlængelsens oprindelige gavltrekan (s. 5646). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – *Intermediate floor of the tower with the original gable of the west extension.*

vestfacaden, der nu ses i tårnrummet, står med regelmæssige skifter af åbne stilladshuller (jf. fig. 17 og 30), hvilket ikke er tilfældet på sydfacaden. Begge langmure har øverst været afsluttet med en dobbelt falsgesims, der på nordsiden i vid udstrækning nu er blevet udskiftet med nye teglsten. Mod syd er denne gesims stort set borthugget, men en kort rest er bevaret vestligst på muren. I facaden bliver det murpillelignende trappehus imod syd afsluttet øverst af en smal falsgesims (jf. fig. 20).

Indvendig forbindes forlængelsen med skibet gennem en rundbuet arkade, udformet med et to skifter højt, fremspringende kragbånd i hver side af buen (jf. fig. 63). Væggene er pyntet med et afsæt, der ikke interagerer harmonisk med hvælvet svikler (jf. fig. 19).

Forlængelsens vestgavl var fra opførelsen muret med en centreret, fladbuet *dør*, der på østsiden er

anbragt i en bred niche og udstyret med huller til en *†stængebom* i vangerne (jf. fig. 19).²⁹

To store, rundbuede vinduer, et i hver langside, oplyser i dag vestforlængelsen (jf. s. 5657). Disse har stort set fjernet alle sporene efter to *†vinduer* med omtrent samme placering, der givetvis har været del af forlængelsens oprindelige udformning. Det fremgår dog stadig, at de brede, senmiddelalderlige vinduer har været udstyret med et fladbuet stik, der tangerer eller ligefrem er hugget op i gesimsen. I vestgavlen er der endvidere et blændet, oprindeligt *†vindue*, der er udført med fladbuet stik og udvendig, nu tårnrummet, er anbragt i et spidsbuet spejl (fig. 19).

Vestforlængelsens indre dækkes af et samtidigt, indbygget hvælv, der hviler på vederlag i væggene, mens ribberne ikke løber ned på hjørnepiller; i stedet løber de næsten ned til gulvniveau, hvor de har været opfanget af nu omtrent helt



Fig. 19. Indre af skibets vestforlængelse set mod sydvest (s. 5644). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Interior of the west extension of the nave looking south-west.*

borthuggede murklodser.³⁰ Ribberne er udført med en pærestavslignende profil. Hvælvet har svære helstensoverribber, opmurede af vekselvis en løber og to bindere (jf. fig. 19); sidstnævnte er i forbandt med kapperne.

Vestligt ved vestforlængelsens sydmur er der, som nævnt, opført et samtidigt *trappehus* med en trappe, der en årrække stod tilmuret og nu atter er genåbnet; præcis hvornår er uklart. Adgangen til tilbygningen sker gennem en smal, falset og



Fig. 20. To trappehuse på kirkens sydside (s. 5645 og 5651). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Two staircases on the south side of the church.*

fladbuget underdør, anbragt indvendig vestligt i forlængelsens sydvæg (jf. fig. 19). En forbindelsesgang leder fra døren hen til trappen, der er anbragt således, at den løber bag om vestforlængelsens sydvestre hvælvsvikkel. Forbindelsesgangens ydervæg er let krummet. Selve trappeløbets vægge er karakteristisk udført i løbere. Spindeltrappen er nederst muret med et kvart sving, krænget om en afrundet halvstensspindel, som fortsættes op i et kort lige løb, som munder ud i den sydvestre hvælvblomme over forlængelsen. Trappehuset står med aftrappet loft og trin i nyere teglsten. En lyssprække i sydmuren gav lys til trappeløbet. Overdøren vestligst i sydmuren (fig. 22) er som underdøren smal og fladbuget.



Fig. 21. Indre af vestforlængelsens trappe set mod vest (s. 5646). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – Interior of the stairs in the western extension looking west.



Fig. 22. Trappens overdør i vestforlængelsens sydvestre hvælvblomme (s. 5646). Foto Arnold Mikkelsen 2020. – The upper door of the stairs in the western extension's south-western vault pocket.

Mod vest har vestforlængelsen været afsluttet af en gavltrekan med kamtakker, der fortsat lader sig påvise i tårnets østmur (fig. 18). Rester af gavlens nederste kamtak i syd- og nordsiden kan endvidere ses på facaderne i sammenstødet mellem vestforlængelse og tårn (jf. fig. 20). Gavltrekanen er modsat den nedre del af facadens munkeskifte udført i polsk forbandt. Gavlfoden markeres af et rulskifte, muret i munkeskifte (jf. fig. 17). To spidsbuede højblændinger udspringer fem skifter under gavlfoden på hver sin side af vinduet og har tilsyneladende udgjort trekantgavlens eneste murede dekoration.

Korets østgavl er givetvis også blevet fornyet i munkesten i senmiddelalderen, samtidig med at apsishvælvet og apsisbuen ligeledes blev helt el-

ler delvist ombygget i tegl (jf. s. 5646). Ved den lejlighed blev en slank, fladbuet *†døråbning* også udført i korets østgavl, der gav adgang til apsidens loft (fig. 23). Døråbningen er blændet med tegl af normalformat og delvist fjernet af den brede bue, som nu forbinder de to lofter. Hvornår denne bue er opført, er ikke klart, men den stammer formentlig fra 1900-tallets begyndelse.

Kapellet, der højst sandsynlig er opført o. 1520 (jf. s. 5659), er en anseelig tilbygning østligst på skibets nordside, der er rejst i munkesten lagt i et uregelmæssigt munkeforbandt (fig. 9). Gavltrekanstens bagmur er dog muret i rå og kløvet kamp. Forud for kapellets opførelse blev omtrent halvdelen af skibets nordmur nedtaget og genopført helt eller delvist i munkesten sammen med kapellet (jf. fig. 13, *†vindue* s. 5639). Kapellets nordfacade samt de nordligste dele af langmurene hviler på den genanvendte sokkel fra skibets nordmur, mens alle facadernes fire nederste skifter er udført i genanvendte kvadre, ligeledes fra skibets nordmur. Langmurene krones med en smal, dobbelt falsgesims, der mod vest er anbragt over to savskifter. Facaderne er rigt udsmykket med en frise murblændinger, der øverst afsluttes med koblede, fladbuede stik, tvedelt ved en lille hængestav. Mod vest er der åbne stilladshuller i murblændingerne.

Kapellet forbindes med skibet ved en let spidsbuet arkade (fig. 63). Rummet oplyses fra nord af et fladbuet vindue, der udvendig sidder i et omtrent rundbuet spejl. Vinduets indvendige smig er sekundært udvidet.

Det indre overdækkes af et samtidigt krydshvælv, hvilende på murede forlæg i væggene, hvor ribberne øverst mødes i en kvadratisk slutsten.

Kapellet er udstyret med en spidsgavl, prydet med 11 kamtakker og en række stigende, fladbuede højblændinger (jf. fig. 9). Blændingerne rejser sig over en båndblænding, tvedelt af gavlvinduets spejl, samt to savskifter. Korte savskifter pryder også kamtakkerne³¹, mens der øverst ydermere er anbragt en lille cirkelblænding. I toppen af den midterste højblænding, som afsluttes tvedelt, er der udført en lille, fladbuet glug, muret i munkesten, der giver lys til kapellets loft.

Våbenhuset ud for den gamle syddør er højt og rejst i tegl i munkeskifte over en sokkel af genanvendte kvadre, mens langmurene nu øverst afsluttes med en let fremspringende, dobbelt falsgesims (fig. 24).³² Sydfacaden prydes af fire langstrakte murblændinger, der afsluttes foroven med spærstik. Blændingerne flankerer den fladbuede dør, der blev udvidet 1867 og derved sikkert mistede en eller flere false.²⁸ Arkitekt J. Vilh. Petersen har i en skitse af gavlen fra o. 1883 stipleet et spidsbuet spejl over døren (fig. 36). Dette er sandsynligvis en konkret iagttagelse, men spejlet kan ikke længere spores.

Det fladloftede³³ indre oplyses af et nyere, rundbuede vinduer i øst og vest udført o. 1893, der nu står med smedejernsrammer (jf. fig. 25).¹³ En pudset, muret vægbænk løber langs alle væggene bortset fra partiet vest for syddøren. Den



Fig. 23. Den blændede, senmiddelalderlige dør ind til apsidens loft (s. 5647). Foto Arnold Mikkelsen 2019. – *Bricked-up, late medieval door to the loft of the apse.*